CZASOPISMO TECHNICZNE A
WYDAWNICTWO POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

z. 1-A/2007
ISSN 0011-4561
ISSN 1897-6271

EWA WĘCŁAWOWICZ-GYURKOVICH*

NOWE MIASTO POD ZIEMIĄ

NEW UNDERGROUND CITY

Streszczenie

Obserwowana na przełomie wieków fascynacja formami organicznymi, zakrzywionymi bądź pofałdowanymi zmusza do sięgania do świata przyrody, by odkrywać ją niejako na nowo. Szeroki kontekst środowiska, pejzaż, większe fragmenty natury nie zaskakują w analizie projektowej. Nie przypadkiem znowu powracamy do obecnej w awangardzie od lat 70. Sztuki Ziemi. Różnorodność bazująca na topografii terenu staje się podstawową wytyczną wszelkich działań.

Słowa kluczowe: miasto, architektura współczesna

Abstract

Fascination with organic, bent, or undulating forms, observable at the turn of centuries, calls for reference to the world of nature to discover it once again. Broad context of the environment, landscape, bigger fragments of nature do not surprise in design analysis. It is not accidental that we return to the Art of Earth, present in avant-garde since the 70s. Variety basing on topography of the site becomes the guideline of all activity.

Keywords: city, contemporary architecture

* Dr inż. arch. Ewa Węcławowicz-Gyurkovich, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

(...) *z miastami jest jak ze snami: wszystko co wyobrażalne może się przyśnić, ale nawet najbardziej zaskakujący sen jest rebusem, który kryje w sobie pragnienie lub jego odwrotną stronę – lęk. Miasta jak sny są zbudowane z pragnień i lęków, nawet jeśli wątek ich mowy jest utajony, zasady – absurdalne, perspektywy – złudne, a każda rzecz kryje w sobie inną* (...)

Italo Calvino, *Niewidzialne miasta*[1]

Nowe Centrum Kulturalne prowincji Galicja w zachodnio-północnej Hiszpanii zajmuje całe wzgórze na zachodnim pogórzu Gór Kantabryjskich, na przedmieściach miasta Santiago de Compostela. Region Galicji od X w. p.n.e. był zasiedlany przez Celtów (Galaicos), którzy wznosili osady na planie koła na szczytach wzgórz. W miejscu dzisiejszego miasta Santiago de Compostela w 813 roku odkryto grób, który został uznany za miejsce pochówku św. Jakuba apostoła. Wzniesiono tam sanktuarium, które już w pierwszej połowie IX wieku stało się miejscem pielgrzymowania, dając początek rozwojowi miasta. Liczące dzisiaj ponad 90 tysięcy mieszkańców miasto jest stolicą hiszpańskiej prowincji Galicja, a w okresie średniowiecza, oprócz Rzymu i Jerozolimy, było najbardziej znanym miejscem kultu i celem pielgrzymek. Wówczas w pielgrzymowaniu brali udział przedstawiciele wszystkich stanów i obojga płci – królowie i książęta, duchowni, rycerze i mieszczanie, rzemieślnicy, żebracy, wieśniacy, kobiety upadłe. Pielgrzymowanie najczęściej miało charakter religijny, dla pokuty, dla umocnienia wiary, by prosić o zdrowie lub w celach dziękczynnych. Wędrowcy sami sobie wyznaczali ową pokutę bądź była nadawana sądownie i miała charakter resocjalizacji. W XIV wieku na szlaku pątniczym spotykało się przeszło milion osób. Toteż miasto szybko się rozwijało, stając się w XVI wieku głównym ośrodkiem kulturalnym Galicji, bowiem w 1501 roku powstał tutaj uniwersytet. Liczący przeszło 700 km z licznymi zabytkami szlak pielgrzymkowy został wpisany w 1985 roku na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO[2].

Zarówno stare miasto Santiago de Compostela, jak i Nowe Centrum Kultury Galicji przypominają w rzucie z lotu ptaka kształt muszli, poprzecinanej w obu wypadkach pięcioma ciągami komunikacyjnymi. W obu rozwiązaniach owe drogi – podobnie jak w średniowiecznym starym mieście – łamią się, plącząc, poszukując analogii z wijącymi się wieloma szlakami, którymi przemierzali pątnicy. Zatem nowa forma koduje średniowieczną przeszłość miasta, choć widok z lotu ptaka nie będzie dla przybyszów czytelny. Nowa realizacja proponuje metalowo-szklane olbrzymie współczesne kubatury, gdzie czasami dach budynku zostaje wygięty niczym fragment skały czy wzgórza. Bliźniacze miasta nasuwają skojarzenia z fantazyjnymi marzeniami Calvino, który opisywał miasta naziemne, podziemne czy wzlatujące w chmury „(...) *w Bersabei przekazuje się wierzenia, że istnieje inna Bersabea, zawieszona w niebie, w której unoszą się cnoty i najwznioślejsze uczucia miasta, i że jeśli ziemska Bersabea będzie brała przykład z niebieskiej złączy się z nią w jedno* (...)"[3]. Symbolem miasta Santiago de Compostela i symbolem św. Jakuba stała się muszla. Była ona także symbolem pielgrzymów, którzy często nie kończyli swojej podróży przy grobie św. Jakuba, a podążali dalej 30 km na wybrzeże Oceanu Atlantyckiego w okolice miejscowości Fisterra, najbardziej wysuniętego na zachód cypla Europy. W starożytności i średniowieczu uważano go za koniec świata. Dalej istniał już tylko ocean. Tam palono pokutne, pielgrzymie szaty, obmywano się w wodach oceanu, aby zakończyć w ten sposób grzeszne życie i będąc oczyszczonym rozpocząć nowe. Jako dowód zakończenia drogi pielgrzymi brali muszlę znad oceanu. Dzisiaj owe muszle można kupić na całej trasie, a najwięcej w Santiago. Wytwarzane są z ceramiki, metalu, szkła, srebra. Sam św. Jakub, którego ciało cudownie odnaleziono na łodzi przybyłej do brzegu oceanu, przedstawiany był z pielgrzymim kijem, sakwą i muszlą. Muszla miała także służyć za miskę, na którą pątnikom nakładano pożywienie.

Współczesna kreacja nowego „miasta kultury" Galicji obejmuje całe malownicze wzgórze Monte Gaiás, położone pomiędzy rzeką Sar i autostradą prowadzącą wzdłuż wybrzeża zachodniego Hiszpanii. Wzgórze zostało porozcinane poprzecznymi szczelinami, aby tam pod ziemią pomieścić olbrzymie kuba-

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

tury nowego Centrum Kultury. Nowy akropol nie wypiętrza się ponad zastany krajobraz, a wtłoczony zostaje w załamania terenu, które rozsuwają się, dopuszczając światło do wnętrza niewielkiego wzgórza. Istotne jest tutaj zachowanie krajobrazu w widokach panoramicznych po zakończeniu realizacji w zdawałoby się nienaruszonym kształcie. Jedynie bruzdy w ziemi i jej uskoki widoczne po podejściu bliżej będą świadczyć o współczesnej interwencji i przekształceniu „magicznej góry".

Autorem całego założenia jest amerykański architekt Peter Eisenman, którego projekt został wybrany do realizacji w sierpniu 1999 roku[4]. Kamień węgielny wmurowano w lutym 2001 roku i rozpoczęto budowę na powierzchni 70,01 ha, planując zakończenie na lata 2010–2011, choć przewiduje się oddawanie do użytku już od 2006 roku poszczególnych jej elementów. Cały kompleks będzie się składał z sześciu obiektów łączonych parami. Odwiedzając jeden budynek, przybysz powinien zainteresować się kolejnym. Całość zostanie wyposażona w najnowsze technologie, wykorzystując ogromne możliwości współczesnego świata informacji. Program Nowego Miasta Kultury Galicji obejmuje zatem: Muzeum Historii Galicji (16 000 m^2) i Centrum Nowych Technologii (13 000 m^2), Teatr Muzyczny (25 000 m^2), Budynek Administracji i Centrum Usług (4700 m^2) oraz Bibliotekę Galicji (11 400 m^2), Archiwum Prasy i Periodyków – Hemeroteca (8000 m^2). W sumie owo olbrzymie założenie kubaturowe będzie liczyło 76 000 m^2. Budowle będą służyły mieszkańcom tej części Hiszpanii, staną się miejscem nauki i badań, konferencji, kongresów i seminariów, a także miejscem organizowania wystaw artystycznych, spektakli teatralnych i koncertów. Cały zespół zostanie otoczony zielenią, ogrodem-lasem, który ma pełnić nie tylko funkcję rekreacyjną, ale także dydaktyczną. Dostojni goście odwiedzający Centrum Kultury mogą pozostawiać po swoim pobycie ślady, będą zapraszani do posadzenia rozmaitych roślin i w ten sposób utworzony zostanie „ogród pamięci". Dodatkowymi elementami, które nie były wcześniej przewidywane, będą dwie wieże poświęcone pamięci Johna Hejduka. W ten sposób Eisenman chciał złożyć hołd zmarłemu w 2000 roku wielkiemu amerykańskiemu architektowi[5].

Koncepcja urbanistyczna Centrum Kultury Galicji powstała przez kolejne nakładanie na siebie trzech zbiorów informacji – planu ulic średniowiecznego centrum Santiago de Compostela, nowoczesnej siatki kartezjańskiej. Jako trzeci plan zastosowano komputer modelujący, który zniekształcając owe dwie płaskie geometrie utworzył nowy układ topologiczny. Nowe Miasto Kultury zostało wpisane w istniejące wzgórze, powtarzając zarówno w identycznej skali, jak i w rozrzeźbieniu warstwic terenu – rozcinających szczelin – rysunek ulic centrum średniowiecznego miasta. Nowy kompleks został skręcony o 90° w stosunku do istniejącego miasta, gdyż w ten sposób kształt muszli bardziej odpowiadał istniejącej topografii terenu. Koncepcja Eisenmana udowadnia głoszone przez architekta poglądy, iż architektura jest tworzona w sposób nieprzypadkowy. Interesują go problemy ruchu, powtórzeń, powstawania relacji między obiektami. Nazywa to „płynną architekturą", mającą konsystencję miękkiej materii. Dotychczas w swoich projektach bazował na wielu dogłębnych przemyśleniach i dyskusjach z filozofami (Jacques Derrida). Idee Eisenmana zainspirowane były wykopaliskami, sześcianem Boole'a, wstęgą Möbiusa, losowo ułożonymi w stertę podłużnymi paskami, wstęgą DNA, „skalowaniem"[6]. W efekcie końcowym uzyskiwał w każdym projekcie z góry założony porządek, konstrukcję i urozmaicenie. Wydaje się, że tutaj najbardziej istotna stała się idea *genius loci*, wpisania się w zastany kontekst oraz nowe poszukiwania w architekturze, związanie z dużą dbałością o zastaną topografię terenu. Właśnie TOPOGRAFIĄ nazwał Kurt W. Forster – komisarz 9 Międzynarodowego Biennale Architektury w Wenecji w 2004 roku, gdzie Eisenman przedstawiał także koncepcję Miasta Kultury w Santiago de Compostela – całą grupę projektów[7].

Architektura Topografii honoruje istniejące ukształtowanie terenu, uważając je za wartość nadrzędną. Ale współczesność wymaga przemian, drążenia w skałach, rozcinania gleby, rozwarstwiania mas ziemi, aby wprowadzić tam kubatury bądź ciągi piesze, schody ruchome, windy, dojazdy, parkingi. Wtedy zewnętrzna struktura wzgórza czy nabrzeża sprawia wrażenie nienaruszonej, niekiedy posiada nową powierzchnię rozrzeźbioną niczym kryształ z delikatnie narysowaną linią nowej interwencji, która imituje działania naturalne przyrody (trzęsienia ziemi, lekkie przesunięcia terenu wywołane siłami natury).

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Kolejnym przykładem nurtu Topografii w architekturze najnowszej może być ukończona w 2000 roku realizacja schodów ruchomych prowadzących na wzgórze miasta Toledo w Hiszpanii (autor: Martinez Lapeña-Torres). Linia ruchomych schodów, ukryta w strukturze wzgórza Rodadero, łączy parking na 400 samochodów z położonym wyżej samym centrum miasta. Duże bloki betonu, ukazujące się nagle podróżnym z rozmaitych stron wykonane zostały w kolorze ochry – kolorze dominującym w historycznej części miasta. Światło dochodzi poprzez szczeliny, sprawiające wrażenie naturalnych grot i jaskiń ulokowanych na uskokach wzgórza.

Ciekawa koncepcja z 2002 roku Vincente Guallarta w Denii w Hiszpanii nadal nie została zrealizowana. Geologiczna struktura terenu ukazuje zarówno w mikroskali, jak i makroskali zasadę funkcjonowania znajdującego się wewnątrz wzgórza wielofunkcyjnego centrum. Wzgórze owo przybrało strukturę rozrzeźbionego kryształu, gdzie od czasu do czasu wyrastają romboidalne lub heksagonalne tafle szkła, stykając się bezpośrednio z zielenią i fragmentami średniowiecznych murów warowni usytuowanej na szczycie. W szklanych refleksyjnych formach jak w lustrze odbija się niecodzienne sąsiedztwo – zieleń, fragmenty skał, historycznych murów.

Projekty i realizacje nurtu topografii to parki rekreacyjne, tarasy ziemne wybrzeży morskich, pokrywane zielenią parkingi, zespoły domów jednorodzinnych czy skomplikowane skrzyżowania komunikacyjne w centrach miast[8]. Zwraca uwagę dbałość o przyrodę i lepszy klimat w miastach. Obserwowana na przełomie wieków fascynacja formami organicznymi, zakrzywionymi bądź pofałdowanymi, zmusza do sięgania do świata przyrody, by odkrywać ją niejako na nowo. Szeroki kontekst środowiska, pejzaż, większe fragmenty natury nie zaskakują w analizie projektowej. Nie przypadkiem znowu powracamy do obecnej w awangardzie od lat 70. Sztuki Ziemi[9]. Różnorodność bazująca na topografii terenu staje się podstawową wytyczną wszelkich działań „(...) *W sztucznie stworzonym środowisku, wyliczonym tak, by zapewnić anonimowość oraz funkcjonalną specjalizację przestrzeni, mieszkańcy miasta stanęli wobec niemal nierozwiązywalnego problemu tożsamości. Monotonia pozbawiona twarzy oraz kliniczna czystość sztucznie stworzonej przestrzeni pozbawiła ich możliwości negocjowania znaczeń, a przez to wiedzy potrzebnej, by stawić czoło temu problemowi i go rozwiązać* (...)"[10].

Przypisy

[1] I. Calvino, *Niewidzialne Miasta*, Warszawa 1975, s. 34.
[2] pl.wikipedia.org/wiki/Muszla pielgrzymia.
[3] I. Calvino, *op. cit*., s. 86.
[4] W lutym 1999 r. odbyła się finałowa część konkursu, do którego zostało zakwalifikowanych 11 uczestników: Ricardo Bofill, Peter Eisenman, José Manuel Gallego, Aneta Gigon i Mike Guyer, Steven Holl, Rem Koolhaas, Daniel Liebeskind, Juan Nawarro, Jean Nouvel, Dominique Perrault, César Portela.
[5] J. Hejduk – wybitny amerykański architekt, który pozostawił po sobie więcej teoretycznych rozważań niż realizacji, swoją filozofią twórczą wywarł olbrzymi wpływ na ostatnie pokolenia amerykańskich architektów.
[6] Por. np. projekty Max Reinhardt Haus w Berlinie czy centrum konferencyjne Greater Columbus Convention Center w stanie Ohio.
[7] Patrz: Katalog *Metamorph, 9 International Architecture Exhibition – Trajectories, Biennale di Venezia*, Wenecja 2004, s. 141-205.
[8] Np. w Sztokholmie, Holandii, Szwajcarii.
[9] Zwraca na to uwagę Philips Ursprung w *Architecture under Pressure. The Legacy of Earth Art.* Katalog *9 International Architecture Exhibition. Metamorph – Focus. Biennale di Venezia 2004*, Wenecja 2004, s. 150-163.
[10] Z. Bauman, *Globalizacja*, PIW, Warszawa 2000, s. 57.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

(...) *cities are just like dreams: anything imaginable can be dreamt of but even the most surprising dream is a puzzle which hides desire or its opposite – fear. Cities just like dreams are made up of desires and fears, even if their meaning is veiled, principles – absurd, prospects – illusory and every thing has in store something different* (...)

Italo Calvino, *Invisible cities*[1]

New Cultural Centre of the province Galicia in north-west Spain covers the entire hill on the western foothills of Cantabrian Mountains in the suburbs of Santiago de Compostela city. The region of Galicia was inhabited by Celts (Galaicos) since the 9th century B.C. who raised settlements on the projection of a circle on tops of hills. In the place of today's city Santiago de Compostela in year 813 a tomb was discovered, which is now regarded as St. Jacob's the apostle grave. A sanctuary was built there and as early as in the middle of the 9th century it became pilgrims' destination giving origin to the city's development. With a population of over 90 thousand citizens, today the city is the capital of Spanish province Galicia and in Medieval Times apart from Rome and Jerusalem was the most famous place of cult and destination for pilgrimages. Then representatives of all states and both sexes participated in pilgrimages – kings, dukes, priests, knights, townsfolk, craftsmen, beggars, peasants and prostitutes. The pilgrimages were mostly of a religious character for penance or to strengthen faith, to ask for health or to thank God. The wanderers imposed the penance themselves or it was imposed by court and played the role of rehabilitation. In the 14th century over one million people met on the pilgrimage trail. Thus, the city developed fast and in the 16th century it became the main cultural centre of Galicia since in 1501 a university was built here. Over 700 kilometre long pilgrimage trail with numerous monuments was written down on the List of World Cultural Heritage in 1985 UNESCO[2].

Both the old town of Santiago de Compostela and the New Cultural Centre of Galicia from the bird's view remind the shape of a shell, cut in both cases by five communication routes. In both arrangements those roads, similarly to the ones in medieval old town, break, tangle, search for analogy with numerous meandering routes traversed by the pilgrims. Thus, the new form codes medieval past of the city, though, the view from the bird's eye will not be legible for newcomers. The new realization suggests metal and glass, huge, contemporary buildings where sometimes the roof of the building is bent like a fragment of a rock or hill. Twin cities bring associations of fancy dreams of Italo Calvino who described ground, underground and rising cities "(...) *In Bersabea it is believed that there exists another Bersabea, hanged in heaven, where all the virtues and the loftiest feelings of the city float and if earth's Bersabea follows heavenly Bersabea's example they will become as one* (...)"[3]. The shell became the symbol of Santiago de Compostela and St. Jacob. It was also the symbol of pilgrims who often did not end their journey at the grave but went on for 30 km to the coast of the Atlantic Ocean, nearby the town Fisterra, the westernmost European cape. In antiquity and Middle Ages it was considered as the end of the world. Further on there was only the ocean. It was there where the penance gowns were burnt and people washed their bodies in the ocean's waters to end up with sinful life and, being purified, start a new existence. As a proof for pilgrimage accomplishment the pilgrims took shells. Today, those shells might be purchased along the whole trail, especially in Santiago. They are manufactured from ceramics, metal, glass and silver. St. Jacob himself, whose body was miraculously found on a boat that reached the ocean's shore, was presented with a stick, pouch and shell. The shell was also supposed to function as a bowl on which pilgrims' food was served.

Contemporary creation of the new "City of Culture" Galicia covers the whole picturesque hill Monte Gaiás, situated between the Sar River and the motorway running along the west coast of Spain. The hill was cut by transverse cracks so as to give space to huge new Centre of Culture. The new acropolis does not rise over the existing landscape, it is crammed in the bends of the site which draw

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

aside letting in light into the interior of a little hill. A significant thing is that the landscape in panoramic views has not been changed after realization. Only furrows in the ground and its faults when watched from a close distance will mark and give evidence to contemporary intervention and transformation of a "magical mountain".

The author of the whole design is an American architect Peter Eisenman, whose project was chosen for realization in August 1999[4]. The cornerstone was laid in February 2001 and the construction was started on the area of 70,01 ha, planned to be finished between 2010–2011, though some of its elements are expected to be given for use already in 2006. The whole complex will consist of six buildings connected in pairs. When visiting one of the buildings the visitor should be attracted by another one. The whole construction will be equipped with the newest technologies taking advantage of huge possibilities of contemporary cyber technology. The programme of the New City of Culture of Galicia includes The Museum of History of Galicia (16 000 m^2), the Centre of New Technologies (13 000 m^2) the Music Theatre (25 000 m^2), Administration and Centre of Services Building (4700 m^2), Galicia Library (11 400 m^2) and the Archive of Press and Periodicals – Hemeroteca (8000 m^2). All in all, this huge arrangement will cover 76 000 m^2. The buildings will serve inhabitants of this part of Spain, and they will become the place of education and research, conferences, congresses and seminars. Art exhibitions, theatre spectacles and concert will take place there, as well. The whole complex will be surrounded by greenery, a garden-forest which will play both recreational and educational roles. Distinguished guests visiting the centre can leave trace after their stay, they will be invited to plant various plants and in this way a "memorial garden" will be created. Additional elements which were not planned originally are two towers built in honour of John Hejduk. In this way Eisenman wanted to pay homage to the famous American architect, who died in year 2000[5].

Urban conception of the Centre of Culture of Galicia came into being through accumulation of three collections of information: a street map of the medieval centre, modern Cartesian network and a modelling computer which created a new topological arrangement through deformation of the two flat geometries. The New City of Culture was inscribed in the existing hill coping both identical scale and the relief – slashing cracks – the picture of medieval city centre. The new complex was bent at 90° in relation to the existing city cause in this way the shape of the shell suited better the topography of the site. This concept proved his views about architectural creation being not accidental. He is interested in the issues of movement, repetitions and relations between buildings. He calls it "smooth architecture" of a consistence of soft matter. So far he has based his works on thorough analyses and discussions with philosophers (Jacques Derrida). Eisenman's ideas were inspired by excavations, Boole's cube, Möbius's ribbon and vertical stripes arranged at random, DNA ribbon, "calibration"[6]. In final effect he achieved order, construction and diversity assumed in advance. It seems that the most fundamental here was *genius loci*, the idea of inscription in the existing context and new architectural search connected with great care of the existing topography of the site. TOPOGRAPHY was the name given by Kurt W. Foster – the superintendent of the 9th International Biennale of Architecture in Venice, 2004 – where Peter Eisenmam presented the conception of the City of Culture in Santiago de Compostela to the whole group of designs[7].

The architecture of topography respects the existing relief and makes it a priority. Yet, the present time requires changes, boring in rocks, engraving soil, separation of ground masses in order to bring in buildings, foot routes, escalators, lifts, roads and parking spaces. Then, the exterior structure of a hill or embankment makes the impression of being intact; sometimes it has a new surface, curved almost like a crystal with a delicately drafted line of the new intervention which imitates natural activity (earthquakes, little site shifts evoked by the forces of nature).

Another example of the trend Topography in latest architecture is the realization of escalator leading towards the hill of Toledo City in Spain, accomplished in year 2000, by Martinez Lapeña-Torees. Line of the escalator, hidden in the structure of the hill Rodadero links the parking space for 400 cars with the city centre situated higher. Huge blocks of concrete appearing suddenly from various sides have been

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

made in ochre colour – the dominant colour in the historic part of the city. Light is let through cracks resembling natural grottos and caves placed on faults of the hill.

An interesting design from year 2002 by Vincente Guallarta in Denia, Spain, has not been realized yet. Geological structure of the site shows both in micro and macro scale the principle on which the multifunctional city inside the hill exists. The hill took the structure of a curved crystal with rhombus and hexagonal sheets of glass attached to greenery and fragments of medieval walls of the stronghold situated on the top. In glass, reflexive forms unusual neighbourhood reflects like in the mirror – greenery, fragments of rocks and historic walls.

Designs and realizations of the trend topography are recreational parks, ground terraces of sea shores, green parking spaces, residential complexes or complex intersections in city centres[8]. What draws attention is the care of nature and a better climate in cities. Fascination with organic, bent, or undulating forms, observable at the turn of centuries, calls for reference to the world of nature to discover it once again. Broad context of the environment, landscape, bigger fragments of nature do not surprise in design analysis. It is not accidental that we return to the Art of Earth, present in avant-garde since the 70s[9]. Variety basing on topography of the site becomes the guideline of all activity "(...) *In artificially created environment assumed so as to assure anonymity and functional specialization of space, citizens have faced a nearly unsolvable problem of identity. Faceless monotony and clinic cleanliness of artificially produced space deprived them of the chance to negotiate meanings, and through this, the knowledge essential to cope with this problem* (...)"[10].

Endnotes

[1] I. Calvino, *Invisible cities*, Warszawa 1975, p. 34.
[2] pl.wikipedia.org/wiki/Muszla Pielgrzymia (Pilgrims' Shell).
[3] I. Calvino, *op. cit.*, p. 86.
[4] In february 1999 finals of the competition took place, entered by 11 participants: Ricardo Bofill, Peter Eisenman, José Manuel Gallego, Aneta Gigon and Mike Guyer, Steven Holl, Rem Koolhaas, Daniel Liebeskind, Juan Nawarro, Jean Nouvel, Dominique Perrault, César Portela.
[5] International interest in John Hejduk is based not so much on his limited built work – but rather much more on his theoretic – didactic engagement with architecture.
[6] e.g. Max Reinhardt Haus in Berlin, also Greater Columbus Convention Center in Ohio.
[7] Catalogue *9 International Architecture Exhibition – Metamorph, Trajectories, Biennale di Venezia 2004*, Venice 2004, p. 141-205.
[8] e.g. in Stockholm, Holland and Switzerland.
[9] Philips Urpsprung pays attention to it in *Architecture under Pressure. The Legacy of Earth Art*. Catalogue 9 *International Architecture Exhibition. Metamorph – Focus. Biennale di Venezia 2004*, Venice 2004, p. 150-163.
[10] Z. Bauman, *Globalization*, PIW, Warszawa 2000, p. 57.

Bibliografia – Bibliography

[1] *Eisenman Architects, City of Culture, Santiago de Compostela, Galicja*, [w:] *Next 8th International Architecture Exhibition la Bennale di Venezia 2002*, Marsilio Rizzoli, New York 2002, 318-321.
[2] *Eisenman Architects – Ciudad de la Culture de Galicia, Santiago de Compostela, Spain 1999 – to Present Metamorph, 9 International Architecture Exhibition*, [w:] *Trajectories, la Biennale di Venezia 2004*, 185.
[3] www.eisenmanarchitects.com.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

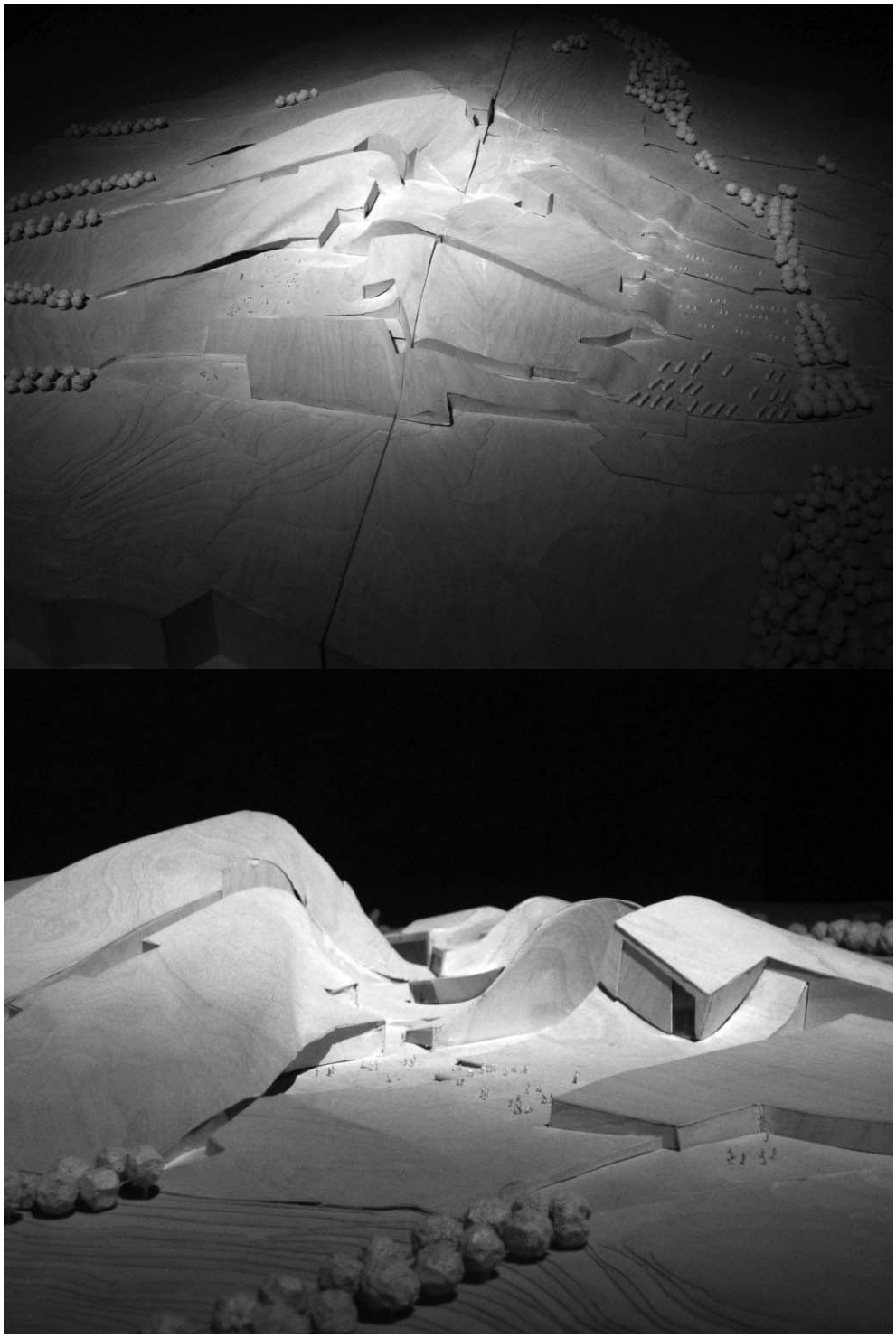

Il. 1. Miasto Kultury w Santiago de Compostela, model prezentowany podczas Biennale w Wenecji w 2004 roku (fot. M. Gyurkovich)

Ill. 1. City of Culture in Santiago de Compostela, model presented during Biennale di Venezia 2004 (photo: M. Gyurkovich)

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ